

Ludvik Jošar

CERKVENA IN TEOLOŠKA RAZSEŽNOST REFORMACIJE

Gibanje duha, ki mu rečemo reformacija, je tako raznoliko, da sega skoraj na vsa področja človekovega delovanja in ustvarjanja. Res je, da se to ni zgodilo naenkrat, kajti reformacija je proces, ki dejansko še danes traja, je korenina, iz katere še danes poganjajo vedno novi poganjki. Kljub temu pa prvotni cilj reformacije ni bil tako vsestranski, tako širok, ampak je bil osredotočen na ustanovo, v kateri se je reformacija začela, na takratno katoliško Cerkev. Zato je razsežnost reformacije bila v prvi vrsti cerkveno-teološka. O tej razsežnosti bi vam želel povedati nekaj splošno znanega, kajti tudi splošno znano stvar je včasih treba osvežiti.

NOVA TVORBA V ZGODOVINI KRŠČANSTVA

V 16. stoletju je bila Evropa razdeljena na večinsko zahodno in na manjšinjsko vzhodno krščanstvo. Življenje – politično, kulturno-duhovno, prosvetno in posvetno – je potekalo pod močnim vplivom pravoslavne Cerkve na Vzhodu in rimskokatoliške na Zahodu. Prva, pravoslavna Cerkev, je vedno bolj zgubljala svoj vpliv tam, kamor je prišel islam, druga, katoliška Cerkev, je v 16. stoletju bila pod močnim vplivom sholastične teologije.

V pravoslavni Cerkvi, ki je svojo popolnoma ločeno pot od katoliške Cerkve začela hoditi po velikem razkolu leta 1054, se ni pojavil nihče, ki bi želel velike reforme, čeprav tudi v tej Cerkvi ni vse temeljilo na *Bibliji*.

V katoliški Cerkvi, ki je obvladovala velik del evropskega političnega in duhovnega sveta, pa je prišlo do vrenja že pred nemško-

švicarskimi – in seveda slovenskimi – reformatorji. Omenim le Wicklifa, Husa. Savonarola, Wald Petra. Ni mi potrebno posebej reči, da so gorele tudi grmade, na katerih sta se znašla dva od imenovanih (Hus in Savonarola). Kljub temu, da je vsaka drugačnost, vsaka zahteva po spremembi v cerkvenem učenju, življenju in verovanju (ne samovoljna zahteva, temveč podkrepjena z biblično besedo in z razmerami) bila zavržena in obsojena, je do sprememb le prišlo.

Reformatorji, na čelu z Luthrom, so namreč želeli živeti bolj evangelijsko življenje, želeli so se vrniti k bibličnim koreninam. Nikakor niso želeli ustanavljati neke nove Cerkve, temveč ostati v eni Kristusovi Cerkvi, ki naj bi v svojem nauku, v svojem liturgičnem in verskem življenju opustila tiste primesi, ki niso v skladu s *Svetim pismom*, predvsem z *Novo zavezo*.

Leta 1530 so nemški reformatorji naredili še poslednji poskus, da bi njihovo učenje bilo priznано kot posebna oblika verovanja, ki ni v nasprotju s katoliškim naukom oziroma s *Svetim pismom*. O spornih zadevah pa bi potekal dialog. Žal je bila *Augsburška veroizpoved* zavržena. Katoliška cerkev ob sebi ni marala nikogar.

Navidezni verski mir, sklenjen v Augsburgu leta 1555, je zacementiral razkol v katoliški Cerkvi in nova tvorba v krščanstvu je postala evangeličanska ali luteranska Cerkev.

Uresničevati se je začelo načelo »Cuius regio, eius religio« (Čigar oblast, tistega vera). Nikakor pa ta verski mir ni prinesel enakopravnosti evangeličanski Cerkvi s katoliško. Bil je veljaven le za nekatere nemške dežele. Za dežele, kjer so vladali Habsburžani, je bil skoraj brez vpliva, še posebej na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem, Vipavsko-Goriškem, kajti tukaj so vsi »vladarji« bili katoličani.

Za novo tvorbo v zgodovini krščanstva (mišljena je le evangeličanska ali luteranska Cerkev, čeprav sta se v tej dobi pojavili še dve drugi tvorbi: reformirana ali kalvinska in anglikanska Cerkev) je bilo treba marsikaj narediti. In kaj so reformatorji za delovanje, življenje, verovanje, za obstoj in za rast te nove tvorbe naredili? Tu navajam le nekaj ključnih dejstev.

1. Tvorbo, ki ji pravimo evangeličanska Cerkev, so na novo definirali. Če bi to grafično prikazali, bi rekli, da so od piramide prešli na krog. Cerkev torej ne tvori vrh, vsi ostali pa so pod njim, ampak

Cerkev tvori krog, v njem so ljudje drug ob drugem, vsak s svojo posebno nalogo. Zato so tudi zapisali: »Cerkev je skupnost verujočih, kjer se evangelij čisto oznanja in se zakramenti podeljujejo na podlagi evangelija«. (VII. člen *Augsburške veroizpovedi*.)

Cerkev za reformatorje gotovo ni bila le človeška ustanova, ampak »creatura verbi« (stvaritev Božje besede), kot so zapisali. V Cerkvi obstaja le ena služba, o kateri so zapisali, da je »božjega prava« (nastavljena od Jezusa), in sicer služba oznanjevanja evangelija in podeljevanja zakramentov (duhovniška ali pridigarska služba). Zato znamenje Cerkve (notae ecclesie) niso take ali drugačne hierarhične službe in dokončne verske resnice (dogme), ampak so to sledeča znamenja: **evangelij** (njegovo oznanjevanje); **zakrament svetega krsta; zakrament oltarja (Gospodove večerje); ključ** (odpuščanje in tudi zadržanje grehov); **vocatio** (poklicanje osebe za opravljanje cerkvene službe – ordinacija); **molitev; javno slavljenje in hvaljenje Boga** (božja služba); **trpljenje** (mišljeno je žrtvovanje za sočloveka ter sprejetje osebnega trpljenja, tudi v zvezi s preganjanjem; tako Luther).

2. Kljub svobodi duha, ki so ga zagovarjali, kljub neenotni Cerkvi, kajti reformacija ni prinesla cerkvenega bloka, ampak deželne Cerkve, samostojne nacionalne Cerkve (ponekod preveč vezane na posvetno gosposko oblast), pa so ustvarili okvirno teološko-cerkveno učenje, ki sicer ni pomenilo dogme, ampak le smerokaz za njihovo verovanje in življenje. To so zbrali, seveda po dolgih pogovorih, razpravah in tudi sporih, v prvi skupni veroizpovedni knjigi, imenovani *Knjiga sloge* (nemško *Konkordienbuch*). Izšla je leta 1580, ob 50. obletnici *Augsburške veroizpovedi*. Naslovi spisov, ki jih vsebuje *Knjiga sloge*:

Trije starocerkveni simboli (apostolska, nicejsko-carigrajska in Atanazijeva veroizpoved); *Augsburška veroizpoved* in njen zagovor imenovan *Apologija*; Luthrovi šmalkaldski členi; *Traktat o papeževi moči in oblasti*; *Mali in Veliki katekizem* ter *Formula konkordije*. Ta zadnji, najmlajši veroizpovedni spis, imenovan *Formula sloge*, je bil v notranjeavstrijskih deželah, v katere so takrat spadele Kranjska, Štajerska in Koroška, »razpoznavni znak« za pripadnost luteranstvu. Nalogo, da naj ta spis v teh deželah podpišejo vsi duhovniki, pridigarji in šolniki, je prevzel

Trubar. Po daljšem prerekanju, verjetno predvsem zaradi flacianizma, so ga končno leta 1582 podpisali tudi v teh deželah. Na Štajerskem jih je podpisalo 114, na Kranjskem 30 in na Koroškem 80. Vsi podpisniki seveda niso bili Slovenci, toda iz teh števil je razviden dokaj širok razmah reformacijskega gibanja v omenjenih deželah.

3. Reformatorji so svoje delovanje opravljali v materinščini. Latinščina je pri njih ostala le teološki jezik, ni pa bila več liturgični jezik. Tu ne mislim le na domovino reformacije, ampak na vse dežele, kamor je prodrla reformacijska misel: torej k nam na Slovensko, deloma na Hrvaško, Madžarsko, Slovaško, Češko, v baltske in seveda skandinavske dežele.

NOVA TVORBA MED SLOVENCALI SLOVENSKA CERKEV

O slovenski Cerкви, predvsem na Kranjskem, bi lahko govorili šele po letu 1561. Takrat so namreč kranjski stanovi poklicali Primoža Trubarja iz tujine v Ljubljano za superintendenta, torej za duhovnega voditelja slovenske Cerkve. Trubar se je, kot je znano, njihovemu pozivu odzval.

Prvine, ki so bile potrebne za delovanje Cerkve, so bile šele v nastajanju. Do leta 1561 je bilo v slovenskem jeziku na teološkem literarnem področju ustvarjeno le tisto, kar je ustvaril Trubar, in sicer: prva slovenska knjiga *Catechismus* in *Abecedarium*, temu so sledile *Ta Evangelij svetiga Matevža*, *Katekizmus v slovenskem jeziku* in druge, da jih ne naštevam vseh. Za delovanje Cerkve sta bili vsekakor najpomembnejši prevod *Augsburške veroizpovedi*, ki jo je Trubar naslovil *Artikuli ali dejli prave stare vere krščanske*, in *Cerkovna ordninga*, zaradi katere je Trubar bil leta 1564 dokončno pregnan iz domovine.

Trubar – in pozneje njegovi sodelavci – so pri ustanavljanju slovenske Cerkve imeli neprimerno večjo in težjo nalogo kakor reformatorji na Nemškem. Ustvariti so morali prvi pisni dokument, prvo knjigo, celotno pravopisje, vse, kar spada h knjižnemu jeziku. Za njimi so le deloma stali »sponzorji«, kakor zdaj rečemo. Slovenska cerkev ni bila deželna Cerkev. Na Kranjskem ni bilo deželnega kneza, ki bi

bil Trubarju in ostalim naklonjen. Trubar je bil odvisen od deželnih stanov, oskrbnikov in odbornikov, ki nikakor niso bili vsi naklonjeni reformaciji in novi Cerkvi. Res je, da so reformacijo podpirali nekateri plemiči, predvsem turjaški grofje, toda tudi tukaj je hitro prišlo do spremembe.

Kljub temu pa je bilo v približno 50 letih ustvarjeno veliko »teološkega gradiva« – od prvega katekizma, prek *Artikulov*, raznih predgovorov in uvodov do Dalmatinove *Biblije* in zadnje protestantske knjige, Luthrove *Hišne postile* v Trubarjevem prevodu – in so bili zgrajeni temelji za delovanje Cerkve.

Slovenska cerkev je bila v teh 50 letih resnično laična Cerkev, Cerkev splošnega duhovništva, kajti pri njenem delovanju in vodenju so sodelovali posvetni stanovi. Delovala je v izredno protireformacijskemu vzdušju. Privrženci nove Cerkve so na bruški verski pomiritvi (v štajerskem Brucku leta 1578) prejeli od nadvojvode Karla zagotovilo in pisno izjavo glede verske svobode, vendar pa je ta bila le navidezna in je trajala komaj nekaj let. Od leta 1598 so se drug za drugim vrstili izgoni pridigarjev in šolnikov.

Janez Vajkard Valvasor je v svoji knjigi *Slava Vojvodine Kranjske* (1689) zapisal: »Zadnji udarec v srce pa je dobila evangeljska vera na Kranjskem januarja 1601 v osrčju dežele, namreč v Ljubljani. Tedaj sta od nadvojvode imenovana reformacijska komisarja, njegova knježja milost, gospod Tomaž Hren, ljubljanski škof in gospod Jurij Lenkovič, baron, deželni glavar kranjski, poveljnik na Hrvaškem, poklicala predse vse meščane in prebivalce, med njimi tudi uradnike slavnih deželnih stanov, ter naložila tistim, ki so se priznavali k evangeljski veri, naj se v šestih tednih in treh dneh odstranijo ne le iz mesta Ljubljane, temveč tudi iz vseh dežel njegove svetlosti ...«

Da so medtem bile uničene, tudi z ognjem, protestantske knjige, ne bi želel govoriti. Tudi zadnji poskus stanov, da bi na dunajskem dvoru dobili dovoljenje za svoje bogoslužje – leta 1610 – je prav tako propadel, kajti »njegova knježnja svetlost je trdno sklenila, da ne bo več trpela luteranske mušice v svojih deželah ... Ko je tako luteranska vera iz Kranjske izginila, je bila s tem tudi reformacija na kraju« (Valvasor).

Slovenska cerkev je torej umrla, ker ji je bila pripravljena nasilna smrt. Pa vendar to v celoti ne drži. Prispodobno bi lahko rekli: »Deklica ni umrla, ampak spi«. (Marko 5,39)

Ta spanec je na srečo bil prekinjen in »deklica« se je zbudila. Ni ji bilo omogočeno, da bi postala »sploštljiva dvorna dama s spremstvom«, torej Cerkev s svojimi ustanovami. Ostala je »skromna deklica« med slovenskim življem v obliki cerkvenih občin, v letih od 1715, preko leta 1771 pa vse do 20. stoletja s sicer skromnimi, pa vendar pomembnimi teološko-literarnimi stvaritvami v prekmurskem knjižnem jeziku. Tako lahko z gotovostjo rečemo, da med slovenskim življem od Trubarja pa vse do danes ni prenehalo evangeličansko-luteransko verovanje, čeprav so zunanji dejavniki onemogočali, da bi med tem življem delovala organizirana slovenska evangeličanska Cerkev. To se je spremenilo šele po koncu druge svetovne vojne.

TEOLOŠKA RAZSEŽNOST REFORMACIJE

Za teologijo, torej za bogoslovje, so nekoč rekli, da je »dekla Cerkve«. Res je, da Cerkve (v smislu organizirane ustanove) in teologije ne moremo v celoti ločiti, vendar pa je reformacija tudi tu prinesla velike novosti.

Tudi reformatorjem je šlo za to, da teologija pomaga pri razumevanju *Svetega pisma*, pri oblikovanju krščanskega nauka, pri usposabljanju, izobraževanju nosilcev cerkvenih služb (priprava za duhovniško službo), toda hkrati je teologija postala samostojna duhovna veja in se je v stoletjih spremenila iz »dekle Cerkve« v »kritično spremljevalko Cerkve«, če uporabim prej omenjeno prispodobo. To sta s svojo teologijo pokazala tudi Trubar in Dalmatin. Oba sta morala ustvariti prve slovenske teološke izraze. Čeprav sta uporabljala več predlog raznih nemških teologov-reformatorjev, predvsem Luthra in Melanchtona (Trubar gotovo tudi Andreaeja, Brenza, Bullingerja, Calvina), sta predvsem v predgovorih in uvodih k svojim knjigam, ustvarila pomebna teološka dela. (Trubar pri *Novi zavezi* in v katekizmih, Dalmatin pa v svoji *Bibliji* leta 1584.)

Njuno teološko razmišljanje moramo umestiti v njun čas, poudariti pa moramo izredno poznavanje *Svetega pisma*.

In zdaj še nekaj besed o vplivu reformacije na teologijo.

Že najmlajši veroizpovedni spis *Formula konkordije* nam pokaže, kako težko je v pluralizmu mišljenj, kjer ni vrhovnega cerkvenega učiteljstva, priti do konsenza. Tako je reformacija utrla pot različnim teološkim smerem. Tu moramo seveda ostati na nemško govorečem območju.

V času reformacije je luteranska teologija nastajala v konfrotaciji s katoliško oziroma s katoliškim cerkvenim naukom. Tako v Luthrovi ali luteranski teologiji zasledimo štiri značilnosti, ki so po mojem nove:

- a) osebni odnos med človekom in Bogom (brez posredništva)
- b) Kristus, edina glava Cerkve
- c) odkritje milostnega Boga (opravičenje človeka grešnika)
- č) edina avtoriteta v Cerkvi je Božja beseda (zakon in *Evangelij*, slednji na prvem mestu.).

To »četverno ogrodje« je spremljalo razvoj teologije v vsej nadaljnji zgodovini. Navedel bom le nekaj najpomembnejših teoloških smeri v protestantski teologiji.

Takoj za reformacijo, na koncu 16. in v začetku 17. stoletja, se je pojavila »protestantska sholastika«. Tako namreč imenuje »luteransko ortodoksijo« znani teolog Tillich. Značilnost te teologije je izoblikovanje »čistega nauka«. *Biblija* dobiva absolutno avtoriteto, podkrepljena je z verbalno inspiracijo, kar pri Luthru komajda najdemo. Tej ortodoksni teologiji je sledila nova smer, in sicer pietizem. Tu se teologija obrača od dogmatike k etiki, čeprav dogmatike ne zavrača, toda ni v ospredju; obenem se začinja teologija misijona.

V 19. stoletju se pojavi znana »liberalna teologija«, ki se deloma nadaljuje tudi v dvajsetem stoletju. Dvajseto stoletje je stoletje novih teologij, kot je nekdo zapisal. Pojavi se »zgodovinsko-kritična metoda«, predvsem uporabna pri nastanku in razumevanju bibličnih tekstov. Teologijo pojmujejo kot znanost, neodvisno od cerkvenega vodstva.

Malo revolucijo v teologiji je povzročil teolog Rudolf Bultmann (1884–1976) s svojo radikalno kritiko bibličnih tekstov, s svojo »demitologizacijo«. Bistvo te smeri v teologije je: »Novozavezno sporočilo je treba osvoboditi mitov, da ga potem sodoben človek lahko

sprejme, ne da bi storil nasilje nad svojo vestjo.« Mislim, da mimo Bultmannovih teoloških spoznanj ne more nobena teologija, ki želi sodobnemu človeku približati novozavežno sporočilo – kerigmo.

Na vso protestantsko teologijo je imel velik vpliv reformirani teolog Karl Barth (1886–1968) kot zagovornik »dialektične teologije«. Barth je bil velik nasprotnik vsake religije. Zanj je religija poskus človeka, da »doseže Boga«, to pa je seveda v nasprotju z razodetjem. Božje razodetje je Barth osredotočil na zgodovinskega Jezusa, kot na »eno božjo besedo«.

Eksistencialna teologija, teologija upanja, teologija osvoboditve – in še več bi jih lahko naštel – vse imajo nekako povezavo z reformacijo, ki nikoli ne sme prenehati, ne v teologiji in ne v Cerkvi.

Reformacija je gotovo prispevala pomemben delež, da je teologija postala ena od duhovnih znanosti. Teologija sicer želi nekaj povedati o »absolutni transcendenci«, kakor je to o Bogu povedal imenovani teolog Barth, zato predmet njenega raziskovanja ni empiričen, torej ni objekt marveč subjekt, vendar uporablja znanstvene metode in ravno tako dosežke drugih vej v moderni znanosti. Verovanje namreč ni nastalo izven našega empiričena sveta.

Slovenski duhovni svet je le obrobno seznanjem z reformacijsko in protestantsko teologijo, čeprav se v zadnjih letih tudi to spreminja na bolje. Evropa, kamor se tudi na Slovenskem vedno bolj premikamo, ne bi bila to, kar je, če v njenem duhovnem ustvarjanju ne bi bila navzoča protestantska teologija.

Duhovni svet, ki ga odkriva in posreduje protestantska teologija (obe smeri: evangeličanska in reformirana), želi posameznikom in skupnostim pomagati, da bi človeško življenje bilo prežeto, in to čim bolj, s kulturo, s strpnostjo, s spravo, z ljubeznijo.